

Володимир Шеремета

*Івано-Франківський богословський університет
імені св. Івана Золотоустого*

Іван Павло II. Мир з Богом Творцем, мир із всім створінням: Послання з нагоди Всесвітнього Дня миру, 1 січня 1990 р.

1. Сьогодні все більше зростає свідомість, що загроза для миру у світі не полягає лиш у гонці озброєнь, регіональних конфліктах і постійних проявах несправедливості між народами і націями, а також у дефіциті належної уваги до природи, спустошенні природних ресурсів і у прогресуючому погіршенні «якості життя». Почуття невизначеності і небезпеки, яке виникає з такої ситуації, є основою для групового егоїзму, байдужості до інших та нечесності.

Стоячи перед фактом руйнування природного довкілля, яке має далекосяжні наслідки, люди повсюди приходять до висновку, що ми не можемо надалі використовувати блага землі так, як це робили в минулому. Громадськість в цілому і ті, хто несе політичну відповідальність, стурбовані цією проблемою, тому експерти найрізноманітніших сфер та напрямків досліджують її причини.

Крім того, формується нова екологічна свідомість, яка б не мала безслідно зникнути, а швидше стати натхненням для розвитку конкретних програм та ініціатив.

2. Багато етичних цінностей, основоположних для розвитку «суспільства миру», є вагомими і для екологічного питання. Чинник тісної взаємопов'язаності багатьох викликів, перед якими стоїть сьогодні світ, підтверджує необхідність пошуку чітко скоординованих рішень, які базуються на морально переконливому світогляді.

Для християн такий світогляд ґрунтується на релігійних переконаннях, які проростають з Об'явлення. Саме тому я хочу розпочати своє послання з розгляду біблійної оповіді про Створення.

Я надіюсь, що ті, які не поділяють наших релігійних переконань, також зможуть знайти для себе на цих сторінках спільну основу для рефлексій та дій.

I. «І ПОБАЧИВ БОГ, ЩО ВОНО ДОБРЕ»

3. Книга Буття, у якій ми знаходимо перше Боже Откровення для людства (Бут 1-3), містить стих, який часто повторюється: «І ПОБАЧИВ БОГ, ЩО ВОНО ДОБРЕ». Після створення неба, моря, землі і всього, що на ній, створив Бог чоловіка та жінку.

На цьому місці рефрен значно змінюється: «І побачив Бог все, що створив, і ВОНО БУЛО ДУЖЕ ДОБРЕ» (Бут 1, 31). Бог довірив все створіння чоловікові та жінці, і лиш тоді, – як ми читаємо – міг він спочити «від всієї своєї праці» (Бут 2, 3).

Покликання Адама та Єви до участі у розвитку Божого плану вивело на арену ті здібності і дари людини, які відрізняють її від усіх інших створінь. В той же час їх покликання утворило міцний зв'язок між людством та іншими створіннями.

Створені на образ Бога, Адам і Єва мали вершити своє панування над землею (див. Бут 1, 28) з мудрістю і любов'ю. Вони натомість зруйнували існуючу гармонію, коли навмисне вчинили проти плану Творця, тобто коли почали грішити.

Це привело не тільки до внутрішньої катастрофи людини, смерті та братовбивства, але також до «повстання» проти неї Землі (див. Бут 3, 17-19; 4, 12).

Все створіння підкорилось марноті, в таємничий спосіб очікуючи на визволення і осягнення свободи слави зі всіма дітьми Божими (див. Рим 8, 20-21).

4. Християни вірять, що смерть і воскресіння Христа довершили справу примирення з Отцем, який хотів через нього примирити цілу вселенну. «І щоб ним поєднати з собою все, примиривши кров'ю хреста його, через нього, чи то земне, чи то небесне» (Кол 1, 20) .

Так було відновлено створіння (див. Откров 21, 5). Створіння, яке колись підкорилось неволі гріха і смерті (див. Рим 8, 21), дістало тепер нове життя, коли «ми очікуємо нового неба і нової землі, в яких справедливість перебуває» (2 Петр 3, 13). Так Отець «дав нам пізнати тайну своєї волі... Він постановив, коли настане повнота часів, об'єднати все у Христі, все, що на небі і на землі» (Єф 1, 9-10) .

5. Ці біблійні роздуми допомагають нам краще зрозуміти зв'язок між людською діяльністю і всім створінням. Коли людина відвертається від плану Творця, вона спричинює дисгармонію, яка приводить до неминучого зворотнього впливу на весь створений порядок. Якщо людина не живе в мирі з Богом, то і сама земля не може мати миру: «Тому-то в жалобу земля упаде, і стане нещасним усякий мешканець на ній з польовою звіриною й з птаством небесним, і також морські риби погинуть» (Ос 4, 3). Досвід цього «страждання» землі є спільним також для всіх тих, хто не сповідує нашої віри в Бога.

Дійсно, зростаючі спустошення в світі природи є очевидними для всіх. Це стається через поведінку людей, які показують безсердечну байдужість до внутрішніх, однак виразно помітних вимог порядку та гармонії природи.

Через те з турботою ставимо запитання, чи можна ще направити завдану шкоду. Очевидно, що належне вирішення (даної проблеми) не може полягати тільки у кращому управлінні чи більш раціональному використанні ресурсів землі. Попри визнання практичної користі таких заходів, виглядає необхідним застановитися над корінням цієї проблеми, розпізнаючи в її основі глибоку моральну кризу, одним із найтривожніших аспектів якої є погіршення стану довкілля.

II. ЕКОЛОГІЧНА КРИЗА: МОРАЛЬНА ПРОБЛЕМА

6. Певні аспекти сучасної екологічної кризи виразним способом відкривають її моральний характер. Насамперед це стосується необдуманого застосування наукового та технічного прогресу. Багато відкриттів, зроблених останнім часом, принесли людству незаперечні переваги. Більше того, вони показують, наскільки благородним є покликання людини відповідально брати участь у творчій діяльності Бога в світі. З іншого боку, все-таки необхідно констатувати, що застосування деяких відкриттів у промисловій та господарській сфері спричинює тривалі негативні наслідки. Це приводить до болісного пізнання, що ми не можемо втручатись у певну сферу екологічної системи, не беручи належним способом до уваги наслідки цих втручань в інші сфери, а також у благополуччя майбутніх поколінь.

Поступове зменшення озонового шару та явище «парникового ефекту» досягнули критичних розмірів. Це відбувається внаслідок росту промислової

сфери, масивного зростання міського сектору та колосального збільшення споживання енергії. Промислові відходи, продукти згорання викопних енергоносіїв, неконтрольована вирубка лісів, використання гербіцидів, охолоджувальних пристроїв та аерозолів – все це, як відомо, забруднює атмосферу та довкілля.

Як наслідок – різноманітні метеорологічні та атмосферні зміни, ширина спектра дії яких може проявитися від шкоди для здоров'я до можливості затоплення в майбутньому багатьох низинних територій.

У багатьох випадках попередньо завдана шкода виглядає незворотною, в інших вона ще може бути подолана. Принаймні необхідно, щоб ціле людське суспільство – окремі люди, держави та міжнародні організації – серйозно сприйняли свою відповідальність.

7. Найбільшою та найважливішою ознакою моральних чинників екологічної проблеми є дефіцит поваги до життя, що виявляється в багатьох прикладах забруднення довкілля. Часто інтереси виробництва беруть верх над турботою про гідність робітників, а наукові інтереси мають перевагу над благом окремих осіб і навіть цілих народів. У таких випадках забруднення чи знищення довкілля є результатом обмеженого світогляду, який також приводить до безпосередньої зневаги людини.

З іншого боку, тонка екологічна рівновага порушується через неконтрольоване руйнування тваринного і рослинного життя чи через нераціональне використання природних ресурсів. Необхідно вказати, що все це, навіть якщо воно відбувається в ім'я прогресу і добробуту, в дійсності не приносить користі людству.

Нарешті не можна без глибокої стурбованості дивитись на нечувані можливості біологічних досліджень. Ми ще не в стані оцінити біологічні пошкодження внаслідок необдуманих генетичних маніпуляцій та легкодумного створення нових видів рослинного та тваринного життя, не говорячи вже про неприпустимі експериментування на витоках людського життя.

Очевидно, що байдужість або відмова від фундаментальних етичних норм у такій делікатній сфері ставить людство на грань самознищення.

Повага до життя і насамперед до гідності людської особи є фундаментальною надихаючою нормою здорового економічного, індустріального та наукового прогресу.

Комплексність екологічної проблеми є загальновідомою. Все ж існують основоположні принципи, які, з усією повагою до легітимної автономії та особливої компетенції фахівців, можуть скерувати дослідження до прийняття більш відповідних та довгострокових рішень. Мова йде про принципи, що є суттєвими для побудови суспільства миру, яке не може випустити з поля зору ані поваги до життя, ані чинник цілісності створеного.

III. У ПОШУКУ ВИХОДУ

8. Теологія, філософія і наука – всі вони говорять про гармонійну вселенну, про «космос», наділений власною цілісністю, своєю внутрішньою динамічною рівновагою. Цей порядок необхідно поважати. Людство покликане з належною обачливістю відкривати і досліджувати цей порядок та використовувати у такий спосіб, щоб зберегти його цілісність.

З іншого боку, земля є спільною спадщиною, плоди якої призначені на добро всіх. Другий Ватиканський Собор нагадує, що «Бог призначив землю і все, що на ній, для вжитку всіх людей і народів» (*Gaudium et spes*, 69). Це нагадування безпосередньо стосується нашої проблеми. Небагато привілейованих з

надлишком накопичують блага, марнотратно використовуючи наявні ресурси. В той же час незліченна кількість людей бідує або існує на рівні життєвого мінімуму, і це несправедливо. Сьогодні драматична загроза екологічної катастрофи повчає нас, наскільки захланність та егоїзм як у своєму індивідуальному, так і у колективному проявах суперечать порядку створіння, яке визначається взаємною залежністю.

9. Концепція впорядкованої вселенної і спільної спадщини вказує на необхідність створення системи управління земними ресурсами, яка б була координована на міжнародному рівні. У багатьох випадках обсяги екологічних проблем переступають кордони окремих держав, тому їх вирішення не може бути здійснене на національному рівні.

Останнім часом можна було констатувати багатообіцяючі кроки в напрямку подібної міжнародної співпраці, але наявні технології та організації однозначно ще недостатні для розвитку глобального плану дій.

Політичні перешкоди, надмірні прояви націоналізму та економічні інтереси – це лиш окремі фактори, які уповільнюють або перешкоджають міжнародній співпраці та реалізації дієвих довгострокових ініціатив.

Необхідність спільної діяльності на міжнародному рівні не применшує, однак, відповідальності кожної окремої країни. Держави не лише мали б співпрацювати з метою впровадження у практику міжнародно визнаних стандартів, а й у своїх окремих середовищах сприяти створенню належного соціально-економічного порядку, причому з особливою увагою на найбільш вразливі сфери суспільства.

Кожна держава в межах своєї території має старатися запобігти пошкодженню атмосфери та біосфери, уважно контролюючи вплив новітніх технічних та наукових відкриттів і надаючи власним громадянам гарантію забезпечення від шкідливих речовин та токсичних відходів.

IV. НЕВІДКЛАДНА НЕОБХІДНІСТЬ НОВОЇ СОЛІДАРНОСТІ

10. Екологічна криза показує невідкладну моральну необхідність нової солідарності, особливо ж у відносинах між високорозвинутими індустріальними країнами і тими, що розвиваються. Держави мусять усе більше брати на себе відповідальність дипломатичним способом сприяти мирному і здоровому природному та соціальному середовищу.

Держави, які проходять шлях становлення промисловості, не можуть, наприклад, бути поставлені перед вимогою впровадження обмежуючих екологічних стандартів на промисловість, яка щойно зароджується, якщо самі високоіндустріалізовані держави попередньо не впроваджують їх у межах власних границь. Рівно ж країни з економікою, що розвивається, не є морально оправдані, якщо повторюють помилки минулого інших і безцеремонно продовжують знищувати довкілля через промислове забруднення, радикальну вирубку лісів чи необмежене використання видів енергії, які не відновлюються. В цьому контексті необхідно терміново знайти вирішення проблеми поводження з токсичними відходами та їх надійного захоронення.

Зрозуміло, що жоден план і жодна організація не можуть спричинитися до необхідних змін, якщо відповідальні за долю світу не є дійсно глибоко переконаними в абсолютній необхідності цієї нової солідарності, яка від них вимагається на фоні екологічної кризи і яка є вкрай необхідною для світу.

11. Попри те, мусимо констатувати, що правильна екологічна рівновага не може бути віднайдена без прямого звернення уваги на структурні форми бідності, які існують повсюди у світі. Сільська бідність і несправедливий розподіл землі в

багатьох країнах привели, наприклад, до створення підсобного господарства, і до виснаження землі. Якщо земля селян більше не приносить врожаю, то вони переселяються на нерозорану цілину і в такий спосіб прискорюють неконтрольовану вирубку лісу або поселяються в міських центрах без належної для їх інтеграції інфраструктури.

Так само деякі країни, які мають великі борги, знищують свою природну спадщину, для того щоб розробити нові продукти для експорту, спричинюючи цим незворотний екологічний дисбаланс. У таких ситуаціях було б неправильно перекладати відповідальність виключно на бідних за негативні екологічні наслідки їх діяльності. Більше того, необхідно допомогти бідним, яким земля довірена не менш, ніж іншим, знайти вихід. Це так само вимагатиме суворих структурних реформ, а також пошуку нових відносин між людьми та державами.

12. Але нам загрожує ще інша велика небезпека, назва якої – війна. На жаль, сучасна наука здатна змінити довкілля, ставлячи перед собою руйнівні цілі. Втручання такого роду протягом тривалого проміжку часу можуть мати непередбачувані і ще серйозніші наслідки.

Всупереч міжнародним домовленостям щодо заборони застосування у ході воєнних дій хімічного, бактеріологічного і біологічного озброєння, в лабораторіях і надалі проводять дослідження з винаходів нових видів наступальної зброї, яка може спричинити дисбаланс у природі.

Сьогодні будь-яка форма війни глобального розміру привела б до немислимої екологічної шкоди. Подібно локальні та регіональні війни, навіть якщо вони обмежені, не тільки знищують людське життя і соціальні структури, а й руйнують землю, знищують врожай і вегетацію, а також отруюють ґрунт та воду.

Ті, які пережили війну, змушені розпочинати нове життя в дуже важких умовах навколишнього середовища, що в свою чергу викликає стан екстремального соціального неспокою з подальшими негативними наслідками для довкілля.

13. Сучасне суспільство не знайде вирішення екологічної проблеми, якщо не змінить стилю свого життя. В багатьох частинах світу суспільство опановане бажанням негайного задоволення потреб та споживацькою ментальністю, залишаючись байдужим до спричиненої такою поведінкою шкоди. Як я вже попередньо констатував, вагомість екологічного питання полягає насамперед у глибині моральної кризи людини. Якщо існує дефіцит поваги до гідності людської особистості і до людського життя, то ми також втрачаємо зацікавлення до іншого та до самої землі. Скромність, поміркованість і дисципліна, як і дух жертвовності, мають стати частиною повсякденного життя, щоби ми всі не мусили зазнати негативних наслідків від недбалих звичок небагатьох.

Невідкладним є виховання екологічної відповідальності: відповідальності за себе, за інших, за Землю. Це виховання не може базуватися на голих почуттях і порожніх бажаннях; його мета не може бути ідеологічною чи політичною. Воно також не може базуватися на відкиданні сучасного світу чи на непевному бажанні повернення до якогось «втраченого раю». Натомість правильне виховання відповідальності пов'язане з правдивим наверненням способу мислення і поведінки. Церкви та релігійні спільноти, урядові та неурядові організації, фактично всі члени суспільства мають відігравати у такому вихованні вагому роль. При цьому першою вихователькою є сім'я, де дитина вчиться поважати своїх сусідів і любити природу.

14. Наприкінці не можемо не зауважити естетичну цінність створіння. Безпосередній контакт із природою є для нас глибоким джерелом наснаги; споглядання її величності сприяє миру та спокою. Біблія неодноразово говорить

про доброту і красу створіння, яке покликане прославляти Бога (див. Бут 1, 4 і далі; Пс 8, 2; 104, 1 і далі; Мудр 13, 3-5; Сир 39, 16; 33, 43, 1.9). Мабуть, дещо важчим, але не менш важливим є споглядання творів людської винахідливості. Навіть міста можуть мати власну красу, яка мала б спонукати людей шанувати своє довкілля. Добре планування міст є важливою частиною захисту довкілля, а уважне ставлення до ландшафту є невід'ємною вимогою здорового екологічного розвитку. Не можна випустити з поля зору зв'язку між добрим естетичним вихованням і збереженням здорового довкілля.

V. ЕКОЛОГІЧНА КРИЗА: СПІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

15. Сучасна екологічна криза набрала таких розмірів, що є частиною відповідальності кожної людини. Як я вже зазначав, її різноманітні аспекти вказують на необхідність спільних зусиль, спрямованих на визначення обов'язків і зобов'язань окремих людей, народів, держав і міжнародної спільноти.

Це можливо лиш поряд із зусиллями щодо розбудови правдивого миру, і це у конкретний спосіб підтверджує і посилює ці старання. Якщо екологічна криза буде поставлена в ширший контекст пошуку миру, тоді зможемо краще розуміти значення, респектування того, що говорять нам Земля і атмосфера, а саме: що у Вселенній існує порядок, на який необхідно зважати, і що людська особа, обдарована свобідною волею, має велику відповідальність зберегти цей порядок для добра майбутніх поколінь. Хотів би ще раз повторити, що екологічна криза є моральною проблемою.

Чоловіки і жінки без конкретного релігійного віровизнання, але з тонким відчуттям спільного блага усвідомлюють відповідальність своєї участі в розбудові здорового довкілля. Ще більше мали б почуватись покликаними до цього чоловіки та жінки, які вірять у Бога Творця і переконані в існуванні у світі установленої Кимось єдності і порядку. Особливо християни усвідомлюють, що їх відповідальність за створіння і їх обов'язок стосовно природи і Творця є суттєвою складовою їх віри. На основі цього вони також усвідомлюють велике поле екуменічної і міжрелігійної співпраці, яке відкривається перед ними.

16. Наприкінці цього послання я мав би безпосередньо звернутися до моїх братів і сестер у Католицькій Церкві, щоб пригадати їм про вагомий обов'язок турботи про створіння.

Вимога ангажування кожного віруючого до відновлення творення здорового довкілля безпосередньо впливає з його віри в Бога Творця, з глибокого усвідомлення наслідків прагріха і гріха особистого, з переконання щодо спасіння через Христа. Повага до життя і гідності людської особи поширюється так само на інші створіння, які покликані спільно з людьми славити Бога (див. Пс 148, 96).

1979 року я проголосив святого Франциска з Асизу небесним покровителем тих, хто займається питаннями екології (див. Апостольський лист *Inter Sanctos: AAS 71 [1979], 1509-1510*). Він дає християнам приклад самобутнього і глибокого респекту до цілісності створіння. Як приятель бідних, якого любили Божі створіння, святий Франциск закликав усі створіння – тварин, рослин, сили природи, навіть сонце і місяць – вшанувати Бога і славити Його. Бідний чоловік з Асизу подає нам переконливий доказ того, що коли ми в мирі з Богом, то можемо себе краще присвятити побудові миру зі всім створінням, який є невіддільним від миру між всіма людьми.

Надіюсь, що дух святого Франциска допоможе нам зберегти «братне» почуття до всіх добрих і красивих речей, які створив усемогутній Бог. Тож нехай він пригадує нам наш серйозний обов'язок шанувати їх і турботливо про них піклуватися у світлі братніх відносин в людській сім'ї.